

Київський університет імені Бориса Грінченка

ВОЛКІВСЬКА ДІАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 378:378.4-057.875(043.3)

**РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСЬКОГО АКТИВУ
В УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Безпалько Ольга Володимирівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
директор Інституту людини.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Штифурак Віра Євгенівна,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного
університету, професор кафедри права;

кандидат педагогічних наук
Кулінченко Олександр Сергійович,
Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного,
проректор з адміністративно-господарської та
соціально-виховної роботи.

Захист відбудеться «28» грудня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розіслано «___» листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах суспільних трансформацій, які наразі відбуваються в Україні, пріоритетним завданням соціальної політики є розвиток соціальної активності молоді. Одним із її різновидів є лідерство – здатність особистості впливати на оточуючих, бути ініціатором та учасником суспільних змін.

Розвиток лідерського потенціалу молоді є актуальною проблемою для вищих навчальних закладів, оскільки саме у студентські роки відбувається активне формування ціннісних орієнтацій, громадянської позиції, визначення життєвих пріоритетів молодій людині. Невід’ємною складовою кожного університету є студентський актив, який має можливість самостійно приймати рішення, нести за них відповідальність, висувати та реалізовувати соціальні ініціативи, розвиваючи лідерський потенціал. Саме тому, з метою створення лідерів нової генерації, набуває актуальності проблема розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

В організації соціально-виховної роботи зі студентством вищі навчальні заклади керуються Законом України «Про вищу освіту» (2014), положеннями «Про державний вищий навчальний заклад України» (1996), «Про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України» (2001), «Про всеукраїнську студентську раду» (2013), указами Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2013), «Про Національну стратегію розвитку освіти України на період 2011–2021 роки» (2013), «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» (2013).

Основоположними у вивченні лідерства вважаються праці Ж. Блонделя, Е. Богардуса, М. Вебера, Д. Гоманса, Д. Гоулмана, Ф. Кардела, Р. Кричевського, А. Лутошкіна, Д. Макгрегора, А. Менегетті, Б. Паригіна, О. Петровського, Р. Стогдила, Н. Тічі, Л. Уманського, Ф. Фідлера, Р. Фішера, З. Фрейда, Р. Хауза, П. Херсі, Дж. Юкла.

Теоретико-методичні засади лідерства набули розвитку у працях сучасних зарубіжних (В. Грінвуд, Х. Данфорд, Л. Даунтон, Р. Ділтс, П. Друкер, Н. Жеребова, Дж. Коттер, Д. Крек, Д. Мацумото) та вітчизняних науковців (М. Гаврилюк, С. Калашнікова, А. Куриця, Г. Лактіонова, М. Логунова, Д. Ольшанський, Л. Орбан-Лембрик, В. Стрижко).

Феномен студентського самоврядування розкрито у працях Н. Бугаєнко, В. Горчакової, І. Єжукової, Л. Жалдак, Л. Загайтової, О. Коберника, І. Крещенко, О. Кулінченка, Ю. Матвієнка, В. Певзнера, К. Потопи, О. Ступак, Г. Троцько, Л. Шеїної, І. Ящука.

Окремим аспектам виховання студентської молоді присвячені праці українських вчених: Р. Вайноли, Н. Грищенко, І. Данченко, Т. Осипової, С. Савченка, О. Севаст’янової, Н. Сівак, М. Солов’я, М. Фіцули, С. Хлестової, С. Шашенко, В. Штифурак. Проблема лідерського становлення студентів була предметом наукового пошуку вітчизняних дослідників: Н. Бабкової-Пилипенко, А. Куриці, Н. Мараховської, К. Паламарчук, О. Савченко, Р. Сопівник. Соціально-психологічні аспекти лідерства в університетському середовищі досліджувались зарубіжними науковцями Н. Беляковою, І. Веряскіною, З. Гапонюк, А. Голубом, А. Давлетовою, Г. Демидовою, І. Дригіною, К. Ємеліним, А. Зоріною, А. Івановою,

Ю. Кулінцевою, М. Рожковим.

Низка досліджень присвячена проблемі розвитку лідерства у студентському самоврядуванні (Л. Гунічева, Л. Конишева, Ю. Кращенко, В. Мороз, Н. Семченко, Н. Шафєєва, Л. Шигапова).

Водночас аналіз джерельної бази з проблеми лідерства засвідчив, що питання розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі не було предметом окремого наукового дослідження. Актуальність та доцільність дослідження означеного питання потребує вирішення виявлених суперечностей між:

- суспільною потребою в соціально активній молоді та недостатньою увагою соціальних інституцій до проблеми розвитку її лідерського потенціалу;
- визнанням важливості розвитку лідерського потенціалу студентського активу та недостатнім використанням можливостей університетського середовища у цьому процесі;
- об'єктивною доцільністю розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі та відсутністю відповідного змістово-методичного забезпечення.

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії і практиці та визначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – *«Розвиток лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до загальноуніверситетської наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка: «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №3 від 28 березня 2013 року) та узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №4 від 23 квітня 2013 року).

Мета дослідження – на основі аналізу лідерства як соціального феномену визначити, теоретично обґрунтувати та впровадити соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність поняття «лідерський потенціал особистості».
2. Здійснити характеристику студентського активу як складової університетського середовища.
3. Визначити критерії, показники та рівні розвитку лідерського потенціалу студентського активу.
4. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі та перевірити їх ефективність.
5. Розробити змістово-методичне забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

Об'єкт дослідження – лідерський потенціал студентів вищих навчальних закладів.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають *теорії*: соціального наuczіння (Д. Роттер), діяльності (М. Каган, А. Леонт'єв), соціальної компетентності (І. Зверева, Н. Лавриченко), соціалізації особистості (Н. Заверико, А. Мудрик, С. Савченко), розвитку особистості та самосвідомості (К. Абульханова-Славська, Б. Анан'єв, В. Давидов, А. Маслоу, С. Рубінштейн); *концепції*: лідерства як соціального феномену (М. Гаврил'юк, С. Калашнікова, Р. Кричевський, Г. Лактіонова, А. Лутошкін, А. Менегетті, Б. Паригін, А. Петровський), лідерства-служіння (У. Бенніс, К. Бланшар, Р. Грінліф, К. Кіт, С. Кові, Дж. Колінз, Г. Макдоналд, Дж. Максвел, Дж. Отрі, П. Сенге, Л. Спірс, М. Уїтлі, Д. Фрік, Дж. Хантер), соціального виховання молоді (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Бех, М. Гриньова, І. Зверева, Т. Лях, Т. Осипова, С. Харченко); *теоретичні положення про*: університет як середовище розвитку особистості (А. Артюхіна, М. Братко, Б. Гатальський, В. Гумбдольт, З. Курлянд, Дж. Ньюмен, В. Огнев'юк, Х. Ортега-і-Гассет, І. Ходикіна, Н. Чернуха, В. Ясвін, К. Ясперс), студентство як особливу соціально-психологічну групу (Б. Анан'єв, С. Вітвіцька, К. Манхейм, М. Соловей, М. Фіцула), студентське самоврядування (Ю. Кращенко, О. Кулінченко, Ю. Матвієнко, К. Потопа, О. Ступак, Л. Шеїна), технології соціально-педагогічної роботи зі студентами (Р. Вайнола, Л. Завацька, Н. Заверико, І. Зверева, Н. Максимовська, С. Савченко, В. Шахрай, В. Штифурак).

Для досягнення поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження було використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння і систематизація філософської, психологічної, педагогічної та соціально-педагогічної літератури для визначення сутності основних понять дослідження, виявлення теоретичних підходів до проблеми розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; визначення складових та компонентів лідерського потенціалу особистості, характеристики студентського активу, особливостей університетського середовища, що сприяють розвитку лідерського потенціалу студентського активу; порівняння, узагальнення й класифікація наукових підходів для обґрунтування і характеристики критеріїв, показників та рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; абстрагування з метою виокремлення соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу; *емпіричні*: контент-аналіз документів (планів соціально-виховної роботи університетів, інститутів/факультетів, навчальних програм університетів, річних планів роботи кураторів академічних груп) – для вивчення змісту та форм соціально-педагогічної роботи зі студентським активом; анкетування, тестування – для обґрунтування критеріїв і показників, визначення рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу; педагогічний експеримент – для виявлення динаміки в рівнях розвитку лідерського потенціалу студентського активу, перевірки ефективності визначених соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; *статистичні* – методи математичної статистики для

опрацювання результатів експериментальної роботи, визначення кількісних змін у рівнях розвитку лідерського потенціалу студентського активу контрольних та експериментальних груп.

Експериментальна база дослідження: Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Житомирський національний агроекологічний університет, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 785 осіб, із них: студенти – 514 осіб; співробітники університетів (проректори, заступники директорів/деканів, співробітники відділів з соціально-виховної роботи, викладачі, куратори академічних груп) – 271 особа.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* обґрунтовано поняття «лідерський потенціал студентського активу», «розвиток лідерського потенціалу студентського активу»; критерії (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний та рефлексивний), показники та рівні (реактивний, активний та проактивний) розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі (сповідування цінності лідерства в університетському середовищі; впровадження комплексної програми розвитку лідерського потенціалу студентського активу; стимулювання студентського активу до різних видів суспільно корисної діяльності); *уточнено* поняття «потенціал особистості», «лідер», «лідерство», «лідерський потенціал особистості», «університетське середовище», «студентський актив», компоненти та складові лідерського потенціалу особистості, структуру університетського середовища, мету, функції, принципи діяльності та структуру студентського активу; *подальшого розвитку набули* методи роботи з розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці інструментарію діагностування рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; розробці змістово-методичного забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі, яке містить проект «Концепції розвитку університетського середовища на засадах лідерства-служіння», авторський навчальний курс «Лідерство у студентському середовищі», положення про загальноуніверситетський конкурс «Лідер року», комплексну програму «Майстерня лідерства-служіння», «Портфоліо лідера», соціальні рекламні компанії, студентські соціальні проекти, студентські клуби; комплекс організаційних форм соціально-педагогічної роботи зі студентським активом (тренінг, круглий стіл, пікнік, бесіда, конкурс, фестиваль, вечірка, виставка, вистава, флешмоб, монстрація, брейн-ринг, станційний експрес, форум-театр, гра, квест, майстер-клас) та суб'єктами соціально-виховної роботи університету (воркшоп, навчально-практичний семінар, методичні посиденьки, екскурсія, інтелектуальна гра, тематичний день, диванник, телефон довіри, скриня побажань).

Результати дослідження можуть бути використані організаторами соціально-

виховної роботи зі студентами, кураторами академічних груп з метою оптимізації процесу розвитку лідерського потенціалу студентського активу; при викладанні навчальних дисциплін: «Технології соціально-педагогічної роботи», «Соціальна молодіжна політика», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти» та спецкурсів для студентів спеціальностей: «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота»; у системі підвищення кваліфікації фахівців соціальної та освітньої сфери.

Результати дослідження **впроваджено** в діяльність Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка №654 від 22.06.2016), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №225/16 від 22.06.2016), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка №05/218 від 23.06.2016), Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (довідка №01/2-1508 від 27.06.2016), Житомирського національного агроекологічного університету (довідка №1162 від 30.06.2016), Житомирського міського територіального центру соціального обслуговування Житомирської міської ради (довідка №179 від 20.05.2016), Палацу дітей та юнацтва Печерського району м. Києва (довідка №54 від 27.05.2016), Центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Джерело надії» Коростенської міської ради (довідка №78 від 02.06.2016), Київського центру захисту дітей «Наші діти» (довідка №67.1 від 07.06.2016), Центру трудової реабілітації для розумово відсталих інвалідів м. Києва з відділенням соціально-побутової адаптації (довідка №124 від 17.06.2016), Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» (довідка №170/16 від 23.06.2016).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати роботи було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях, науково-практичних семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в європейському просторі» (Черкаси, 2013); «Гуманітарні та суспільні науки: актуальні проблеми і перспективи розвитку» (Київ, 2013); «Домінанти студентського самоврядування: захист прав студентів та сприяння якості освіти» (Переяслав-Хмельницький, 2013); «Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації» (Ніжин, 2014); «Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2016); *всеукраїнських* – «Четверті сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 2013), «Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи» (Харків, 2014); «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2016); «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (Кам'янець-Подільський, 2016); «Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства» (Кременчук, 2016); *регіональних*: «Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика» (Харків, 2016).

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (2012-2016).

Публікації. Зміст і основні результати дисертаційного дослідження відображено у 17 одноосібних публікаціях, серед яких: 7 статей у фахових виданнях України, 2 публікації у зарубіжних періодичних виданнях, 8 публікацій у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (483 найменування, із них 53 – іноземною мовою, 35 електронних інформаційно-освітніх ресурсів), 21 додатку на 197 сторінках, 35 таблиць та 43 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 455 сторінок, із них 214 – сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію дослідження та впровадження його результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретико-методичні основи розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі»** проаналізовано сучасні підходи до визначення лідерського потенціалу особистості; здійснено характеристику студентського активу як складової університетського середовища; обґрунтовано критерії, показники та рівні розвитку лідерського потенціалу студентського активу; визначено стан розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Результати теоретичного аналізу дали підстави стверджувати, що філософське бачення потенціалу особистості характеризує його як приховані можливості людини, які можуть бути реалізованими за наявності певних ресурсів (М. Каган, Н. Маринець, В. Слободчиков, І. Утюж). У психології потенціал, переважно, трактується як сукупність зовнішніх (активність, потреби, інтелект, поведінка, професійний розвиток) та внутрішніх (задатки, здібності, можливості, цілі, мотиви) компонентів особистості (Л. Абдаліна, Б. Ананьев, Т. Артемьева, А. Деркач). У педагогічних дослідженнях потенціал розглядається як особливість індивіда, система його вроджених та набутих якостей, що реалізуються у діяльності (І. Бех, Н. Дериглазова, В. Ігнатова, П. Кравчук, Р. Серьожникова). У соціальній педагогіці потенціал визначають як самовдосконалення людини, що сприяє перетворенню нею середовища (І. Калачьова, Л. Мардахаєв, А. Мудрик). У роботі *потенціал особистості визначається як її можливості, що можуть бути реалізованими за наявності певних ресурсів та умов.*

Базуючись на підходах В. Давидова, А. Менегетті, Б. Паригіна, А. Петровського сутність феномену лідера в дослідженні деталізовано в таких контекстах: найбільш авторитетна особистість, яка регулює відносини в групі; людина, яка, задовольняючи власний егоїзм, реалізує суспільний інтерес; член групи, який найкраще може керувати групою у конкретній ситуації; особа, за якою певна соціальна група визнає право на прийняття найбільш важливих рішень, що відображають груповий інтерес. Узагальнення підходів сучасних дослідників дозволило трактувати лідера як соціальну роль (А. Іванова), неформального керівника (М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі), авторитета (С. Багрецов,

Л. Карпенко, Л. Конишева, О. Степанов), провідника (Н. Жеребова, М. Рожков, Г. Тажутдінова), організатора (А. Лутошкін, Н. Мараховська), генератора ідей (В. Іванов), особу з найвищим статусом (Д. Гоманс, Ю. Кращенко, Л. Крисін, Л. Орбан-Лембрик, В. Юрчук, М. Ярошевський), носія групових цінностей (Л. Акатов, Л. Войтоловський, І. Дригіна, Р. Кричевський, М. Рижак); кожного члена групи (Д. Крек).

У роботі визначено лідера як соціально активну особистість з найвищим рівнем довіри у групі, яка максимально впливає на її життєдіяльність, уособлює групові цінності, здатна брати відповідальність за групу та орієнтована на виконання спільних завдань.

Систематизація сучасних вітчизняних та зарубіжних досліджень лідерства дозволила виокремити три базових підходи до його розуміння: *управлінський, соціальний та компетентнісний*. Згідно управлінського підходу, лідерство, переважно, розглядається науковцями як: влада, здійснювана одним або кількома індивідами (Р. Бейлз, Ж. Блондель, Н. Піщулін, Ф. Слеттер, С. Сокол); положення в суспільстві (Л. Даунтон), парадигма управління (С. Калашнікова) та доповнення до менеджменту (Дж. Коттер). Відповідно соціального підходу: соціально-психологічне явище (І. Грищенко, М. Логунова, Т. Шевченко); процес самоорганізації членів групи (І. Волков, А. Захаров, О. Єрціян, Т. Джамгаров, Н. Жеребова, Н. Мараховська, Б. Парігін, О. Петровський, О. Скрипніков, О. Степанов); взаємодія лідера та послідовників (О. Віханський, Г. Ділігенський, Л. Карпенко, Д. Мацумото, Д. Ольшанський, А. Первітська, Ю. Платонов, Р. Стогдилл); процес стимулювання групи до досягнення спільних цілей (В. Грінвуд, Х. Данфор, А. Зоріна, Р. Кеттел, І. Ковальова, Ю. Кращенко, Дж. Юкл); механізм інтеграції групи (В. Ольшанський, Л. Орбан-Лембрик). За компетентнісним підходом лідерство тлумачиться як: характеристика поведінки (Г. Андрєєва, М. Девані, Ю. Луньов, Н. Тічі); здатність впливати на окремі особи і групи (М. Гаврилюк, Р. Ділтс, С. Доннел, П. Друкер, А. Занковський, Г. Кунц, А. Менегетті, Н. Руда, А. Свеницький); якість особистості (А. Залевська, В. Стрижко).

У розділі проаналізовано базові теорії лідерства та їх концепції: теорія рис (Д. Бредфорд, Д. Гоулман, Ф. Карделл, А. Кохен, Р. Стогдил, Р. Хауз), поведінкова теорія (Е. Богардус, І. Завадський, Д. Макгрегор, Ф. Фідлер, Р. Фішер, А. Шарп), системна теорія (Л. Болман, В. Врум, Д. Гоманс, П. Йеттон, Дж. Ліпман-Блюмен, А. Морозов, Н. Тічі, П. Херсі, Г. Юкл), ситуаційна теорія (Д. Бредфорт, Ф. Кардел, А. Кохен, Ф. Фідлер, Р. Хауз), ціннісна теорія (Р. Грінліф, Дж. Коллінз, Р. Кричевський, О. Кудряшова, Т. та С. Кучмарські, Г. Фейерхольм, К. Ходжкінсон). Це дало підстави обрати базову для дослідження концепцію лідерства-служіння, згідно якої лідер – це, насамперед, слуга, що хоче бути корисним суспільству і ставить інтереси спільноти вище своїх власних, а лідерство – практична філософія людей, які обирають спочатку служіння і лише потім лідерство як ще один спосіб служіння (Р. Грінліф).

Визначено лідерство як групову цінність, сповідування якої є запорукою особистісного розвитку лідера та послідовників у процесі взаємодії задля досягнення спільної мети. Встановлено, що лідерство проявляється як сукупність

умов: наявність групи; наявність особистостей з адекватним лідерським потенціалом; поява конкретної соціальної чи професійної ситуації, що вимагає нестандартного, лідерського впливу; сприйняття та підтримка участі у ситуації групами (наявність послідовників) та умови відповідності лідера рольовим вимогам, відсутність відторгнення; соціальна активність групи.

Ґрунтуючись на дослідженнях А. Васильєва, В. Васильєва, Н. Горшкова, Г. Демидової, А. Деркача, І. Дригіної, В. Зазикіна, А. Іванової, А. Іващенко, А. Крилова, Г. Латфуліна, Т. Медведєвої, М. Рожкова, С. Шашенко та узагальненні теоретичних підходів до трактування понять «лідер», «лідерство», «потенціал особистості» *лідерський потенціал особистості* визначено як *систему ресурсів та можливостей, реалізація яких у конкретній ситуації слугуватиме прийняттю особистості групою як лідера*. Виокремлено змістовий, аксіологічний та операційний компоненти лідерського потенціалу особистості, їх зовнішні та внутрішні складові.

Базуючись на положеннях закону України «Про вищу освіту», досліджень М. Братко, В. Гатальського, В. Конащука, В. Кременя, З. Луцишин, В. Огнев'юка, Л. Пузеп, Г. Сініциної, І. Ходикіної, Н. Чернухи, В. Ясвіна *університетське середовище* визначено як *сукупність суб'єктів, від успішної взаємодії яких залежить ефективне навчання, виховання та розвиток особистості студента у процесі професійного становлення*. В авторській структурі університетського середовища суб'єктом самоорганізації студентів виступає студентський актив, який, традиційно, розглядається у контексті двох підходів: перший – як синонімічне поняття до студентського самоврядування (О. Гунічева, Л. Шигапова, В. Яхнін); згідно другого, студентським активом вважаються члени студентського самоврядування, які виконують керівні функції у ньому (Л. Конишева, Р. Сопівник). Такі підходи, на нашу думку, передбачають ієрархічні відносини у студентському середовищі та звужують межі наукового пошуку. Тому, у дослідженні запропоновано третій підхід, згідно якого студентський актив об'єднує студентське самоврядування та усю сукупність соціально активних студентів, які беруть участь у житті університету, інституту/факультету, академічної групи.

Визначено, що сучасні дослідники розглядають студентське самоврядування як: принцип організації колективу (Т. Осипова), форму громадської діяльності студентів (Н. Бугаєнко, В. Лісовський, Г. Троцко), спосіб управління студентами (Г. Горчакова, Л. Уманський), участь студента у прийнятті рішень (Л. Гунічева, В. Сластьонін), орган залучення студентів до управління університетом (Ю. Кращенко, Ю. Матвієнко, В. Мороз), окрему структуру університету (О. Коберник, Л. Конишева, Л. Шеїна), право студентської громади (М. Фіцула), систему демократизації в навчальному закладі (Р. Дафт, В. Певзнер, К. Потопа, М. Соловей, І. Ящук), складне соціально-педагогічне явище (Є. Тихомирова, О. Чернишов), форму самовиховання студентства (І. Єжукова, І. Крещенко, Р. Сопівник), форму самоорганізації студентів (О. Кулінченко), спосіб життєдіяльності студентів (І. Правдіна, М. Рожков, Л. Шигапова).

Проведений аналіз базових понять «студент», «студентське самоврядування», «соціальна активність» в контексті третього підходу став підґрунтям для визначення *студентського активу університету як суб'єкту перетворення університетського*

середовища, який уособлює цінності та прагнення студентів, реалізуючи свою активністю виконання соціально значущих завдань.

У роботі визначено мету діяльності студентського активу – створення таких умов, у яких кожен студент зможе повноцінно розкривати та реалізовувати особистісний, професійний та лідерський потенціал, сприяючи, у свою чергу, підвищенню іміджу університету, поліпшенню життя громади, розвитку суспільства; завдання (сприяння успішній адаптації та соціалізації студентів; виховання громадської та громадянської свідомості студентів; створення необхідних умов для навчання, проживання та відпочинку студентів; сприяння розвитку лідерського потенціалу студентів; вироблення навичок ефективної соціальної взаємодії; утвердження гуманістичних цінностей серед студентів; формування проактивної життєвої позиції студентів; удосконалення моральних та професійних якостей майбутніх спеціалістів; сприяння діяльності гуртків, товариств, клубів за інтересами, громадських організацій та інших добровільних об'єднань студентів); функції (управлінська, правова, консультативно-інформаційна, рекреаційно-виховна, лідероформуюча, суспільно-корисна, патріотична, іміджева) та принципи (законності та рівноправності, системності, гласності та демократії, незалежності, лідерства-служіння, активності, довіри та взаємодопомоги, об'єктивності), запропоновано авторську функціональну структуру студентського активу в університетському середовищі.

Лідерський потенціал студентського активу – це синтез зовнішніх та внутрішніх компонентів, активізація яких за певних умов забезпечить виконання студентським активом лідерських ролей. Розвиток лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі – цілеспрямована, системно організована діяльність в університетському середовищі, що сприяє якісним та кількісним змінам за усіма критеріями та показниками розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

На основі теоретичного аналізу феномену лідерства визначено *критерії та показники* розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі: *когнітивний* (обізнаність щодо лідерства, знання про лідерські якості, розуміння ролі студентського активу у лідерстві-служінні); *мотиваційно-ціннісний* (усвідомлення лідерства як цінності, мотивація до лідерства-служіння, налаштування на позитивний результат); *діяльнісний* (лідерська поведінка, вміння командної взаємодії, здатність генерувати нові ідеї); *рефлексивний* (референтність, самоаналіз лідерської діяльності). Здійснено змістову характеристику *реактивного, активного та проактивного* рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Студенти-активісти, які зараховуються до групи з *реактивним рівнем* розвитку лідерського потенціалу, характеризуються низькою обізнаністю щодо лідерства, обмеженістю знань про лідерські якості, нерозумінням ролі студентського активу у лідерстві-служінні, відсутністю усвідомлення цінності лідерства, низькою мотивацією до лідерства-служіння, песимістичною налаштованістю, нестійкими проявами лідерської поведінки, орієнтацією на себе, недостатніми навичками роботи у команді, слабким творчим потенціалом, нестійкістю лідерської позиції, небажанням визнавати інших лідерами.

Студенти-активісти, зараховані до групи із *активним рівнем*, мають фрагментарні, неглибокі знання щодо лідерства та лідерських якостей, не повною мірою розуміють роль студентського активу у лідерстві-служінні, цікавляться лідерством, та не визначають його провідною цінністю, частково вмотивовані до служіння іншим, не впевнені у результаті діяльності, мають нестабільні прояви лідерської поведінки, нестійкі навички командної взаємодії, періодично здатні генерувати нові ідеї, визнають авторитет інших, готові слідувати за лідером та приймати на себе роль лідера лише ситуативно.

У студентів-активістів з *проактивним рівнем* фіксуються висока обізнаність щодо лідерства, системні, ґрунтовні знання про лідерські якості, усвідомлення лідерства як цінності, наявність прагнень до лідерства-служіння та готовність приносити користь іншим засобами студентського активу, оптимізм, мотивація успіху, стійкість лідерської поведінки, орієнтація на групу, гарні навички роботи у команді, креативність, здатність до пошуку нестандартних рішень, адекватна самооцінка себе як лідера, готовність виконувати як роль лідера, так і роль послідовника.

З метою визначення рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі було застосовано такі діагностичні методики: аналіз документації (планів соціально-виховної роботи університету, планів соціально-виховної роботи інституту/факультету, планів роботи кураторів, навчальних програм), авторська анкета та стандартизовані опитувальники.

На констатувальному етапі експерименту встановлено, що розвиток лідерського потенціалу не є пріоритетним завданням соціально-виховної роботи зі студентами в університетському середовищі; зафіксовано низьку мотивацію адміністрації, викладачів та кураторів до взаємодії зі студентським активом; відсутність змістово-методичного забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

За результатами анкетування з'ясовано, що члени студентського активу мають, переважно, стереотипне уявлення про лідерство; вважають лідерами тих, хто обіймає керівні посади; недооцінюють важливість гуманістичних якостей для лідера; у них домінують егоїстичні мотиви участі у студентському активі; не впевнені у власних силах; орієнтовані на себе; не усвідомлюють творчий та інноваційний характер лідерства; не готові брати відповідальність за групу та виконувати роль лідера; мають низький емоційний статус; не визнають авторитету інших тощо. З числа активістів лише 61 особа вважає себе лідерами (11,86 %), 113 – ні (21,98 %), 340 студентів не впевнені в наявності лідерського потенціалу (66,14 %).

У значної частини членів студентського активу переважає реактивний рівень розвитку лідерського потенціалу – 30,15 % (155 студентів), активний рівень мають 54,47 % опитаних (280 студентів), проактивний рівень розвитку лідерського потенціалу зафіксовано у 15,36 % респондентів (79 студентів). Найвищу оцінку отримали такі показники як налаштування на позитивний результат та самоаналіз лідерської діяльності. Найменш розвиненими виявилися такі показники: вміння командної взаємодії, мотивація до лідерства-служіння, лідерська поведінка, обізнаність щодо лідерства та референтність.

У другому розділі «Соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі» здійснено їх обґрунтування та визначено шляхи упровадження; представлено змістово-методичне забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі; здійснено аналіз та оцінку результатів експериментальної роботи, доведено ефективність впроваджених соціально-педагогічних умов.

Базуючись на результатах теоретичного аналізу, *соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі розглядаються як сукупність спеціально створених, керованих факторів, соціальних обставин, що створюють середовище, у якому успішно розвивається лідерський потенціал студентського активу.*

Теоретико-методологічний аналіз проблеми лідерства, підходи до соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентів (З. Гапонюк, А. Давлетова, Ю. Кращенко, Н. Мараховська, В. Мороз, Л. Шигапова), результати констатувального етапу експерименту дозволили визначити соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі та шляхи їх упровадження: *сповідування цінності лідерства в університетському середовищі* шляхом розвитку лідерства-служіння як складової корпоративної культури університету; спрямування суб'єктів соціально-виховної роботи на розвиток лідерського потенціалу студентського активу; налагодження партнерської взаємодії між адміністрацією, викладачами та студентами; *впровадження комплексної програми розвитку лідерського потенціалу студентського активу* шляхом розробки та впровадження низки форм соціально-педагогічної роботи з розвитку лідерського потенціалу різних груп студентського активу та індивідуальної роботи з розвитку лідерського потенціалу для студентського активу; *стимулювання студентського активу до різних видів суспільно корисної діяльності* шляхом популяризації суспільно корисної діяльності в університетському середовищі на засадах лідерства-служіння; впровадження різних форм мотивування студентів; підтримки та заохочення суспільно корисних студентських ініціатив; співпраці зі студентами інших ВНЗ та членами різних соціальних інституцій.

Стрижнем формувального етапу експерименту стали перевірка соціально-педагогічних умов та впровадження змістово-методичного забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. У роботі воно визначено як *сукупність напрямків діяльності, форм та методів розвитку лідерського потенціалу, цілеспрямоване, системно організоване впровадження яких сприятиме реалізації соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу.* Впровадження кожної соціально-педагогічної умови здійснювалось у кілька етапів, що відповідали шляхам реалізації умов та мали окреме змістово-методичне забезпечення.

Форми роботи зі студентським активом мали на меті сприяти розвитку показників лідерського потенціалу відповідно до визначених критеріїв: когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного. Окремі форми були спрямовані на розвиток певних показників, інші було реалізовано як

комплексні. З метою розвитку лідерства-служіння як складової корпоративної культури університету, на формувальному етапі експерименту було розроблено проект «Концепції розвитку університетського середовища на засадах лідерства-служіння» та впроваджено у навчально-виховний процес авторський навчальний курс «Лідерство у студентському середовищі».

Формами спрямування суб'єктів соціально-виховної роботи до розвитку лідерського потенціалу студентського активу були: воркшоп «Лідерство в студентському активі» для проректорів та заступників директорів інститутів/факультетів з соціально-виховної роботи, навчально-практичний семінар «Виховуємо лідерів» для працівників центрів соціально-виховної роботи, методичні посиденьки «З аутсайдерів у лідери» для кураторів академічних груп, пам'ятка «10 порад як вбити лідера в студенті» для викладачів.

Запровадження «Телефону студентської довіри», «Скрині побажань», інтелектуальної гри «Лідери та лідерята», тематичного дня «Навпаки», «Музичного диванника» передбачало налагодження партнерської взаємодії між адміністрацією, викладачами та студентам.

З метою підвищення рівня розвитку лідерського потенціалу студентського активу за показниками когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного та рефлексивного критеріїв було розроблено та апробовано комплексну програму розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі «Майстерня лідерства-служіння». Програму було реалізовано за трьома напрямками. Соціально-просвітницький напрям забезпечувався шістьнадцятьма тренінговими заняттями для студентського активу, під час яких було використано такі прийоми та методи: інформаційні повідомлення, презентації, метафори, відеообговорення, асоціативні кущі, мозкові штурми, групові дискусії, методи розігрування ролей, змагання, демонстрації різних моделей поведінки, робота в дослідницьких групах, кейс-стаді, сюжетно-рольові та ділові ігри, вправи на знайомство, активізацію та рефлексію. Апробаційний напрям полягав у практичному застосуванні отриманих на тренінгах знань та умінь і передбачав самостійну організацію активістами студентських клубів з розвитку лідерського потенціалу студентів університету. На формувальному етапі експерименту функціонували квест-клуб «Команда мрії», дебатний клуб «Лідер», арт-клуб «Дивосвіт», кіноклуб «Оскар», клуб книголюбів «Володар мух», гейм-клуб «Чемпіон». У межах підсумкового напрямку було презентовано інформаційні роздаткові матеріали, розроблені студентами-активістами, організовано круглі столи «Перші кроки до лідерства» та пікніки «Об'єднані лідерством».

Для індивідуальної роботи з розвитку лідерського потенціалу студентського активу та розвитку показників за когнітивним та рефлексивним критеріями було розроблено «Портфоліо лідера», що поєднувало функції збірника інформаційних матеріалів з лідерської проблематики, робочого зошиту для тренінгових занять, посібника з лідерського розвитку, альбому для арт-терапії, особистісного нотатника, щоденника. Воно містить інформаційні матеріали, творчі завдання, діагностичні експрес-методики, «лідерську скарбничку» тощо. Іншими методами індивідуальної роботи з розвитку лідерського потенціалу студентів були бесіди, он-лайн консультації у соціальних мережах та відеоконсультації у програмі «Skype».

Низка форм соціально-педагогічної роботи сприяла популяризації суспільно корисної діяльності в університетському середовищі на засадах лідерства-служіння: тематичний день «Студактив вітає друзів», зустрічі з успішними лідерами, соціальна рекламна кампанія «Стань волонтером – будь у тренді». З метою мотивування студентів до розвитку лідерського потенціалу було проведено конкурс «Лідер року» та фотоконкурс «Розплющ очі!».

Особливу дослідницьку увагу було приділено підтримці та заохоченню суспільно корисних студентських ініціатив. З метою впровадження третьої соціально-педагогічної умови студентським активом експериментальних університетів було реалізовано соціальні проекти: «Добрий жук», «Смачна допомога», «Життя на розпродаж», «Флешмобимо – користь робимо», «Друзі», мета яких полягала у допомозі малозабезпеченим, дітям-інвалідам, воїнам АТО, ветеранам, приверненні уваги громадськості до суспільних проблем. До участі у соціальних проектах було залучено студентів інших університетів, а також співробітників, членів та волонтерів різних соціальних інституцій.

Засобами заохочення студентського активу були грамоти, дипломи, нагороди, листи батькам студентів, надсилання подяк у заклади середньої освіти, надання можливості переможцям сфотографуватись у кріслі директора/декана та розміщення світлин на започаткованому нами «Рейтингу студента».

Завершував формувальний етап експерименту фестиваль «Лідер-фест», який сприяв узагальненню підсумків роботи, презентації досягнень студентського активу, рефлексії, мотивації до подальшої лідерської та суспільно корисної діяльності. Під час «Лідер-фесту» було проведено лідерську експедицію «В гостях у студактиву», виставку робіт учасників фотоконкурсу «Розплющ очі!», презентацію плакатів-звітів соціальних проектів, марафон мотиваційних роликів «Добро нон-стоп», станційний експрес «Визволення Європи», брейн-ринг «Лідери-розумники», форум-театр «Душа навиворіт», майстер-класи «Хода могутності», «Говори як лідер», «Арт-терапія у лідерстві», «Ефективний тайм-менеджмент», прес-конференцію «Лідери для лідерів», телешоу «На службі добра», вечірку «Якщо лідер – танцюй!», функціонував дискусійний вуличний центр «Я маю думку!» та виїзний діагностичний пункт «Ти часом не лідер?».

Контрольний етап експерименту дозволив зафіксувати статистично достовірні якісні й кількісні зміни за всіма критеріями – когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісним та рефлексивним щодо зменшення кількості студентів-активістів із реактивним і активним рівнями та збільшенням числа студентів-активістів із проактивним рівнем розвитку лідерського потенціалу як в експериментальній, так і в контрольній групах.

Найбільші зміни в експериментальній групі на проактивному рівні виявлено за мотиваційно-ціннісним критерієм (кількість студентів збільшилась на 31,76 % – 81 особа) та рефлексивним критерієм (кількість активістів зросла на 23,52 % – 60 осіб). На реактивному рівні найбільші зрушення зафіксовано за діяльнісним (29,80 % – 76 осіб) та рефлексивним критеріями (26,27 % - 67 осіб).

У контрольній групі спостерігалася незначна динаміка на всіх рівнях розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі за чотирма критеріями. На проактивному рівні кількість студентів-активістів за

когнітивним критерієм зростає на 8,10 % (21 особа), мотиваційно-ціннісним – на 4,63 % (12 осіб), діяльнісним та рефлексивним – на 4,24 % (11 осіб).

У студентів-активістів експериментальної групи зазнали розвитку всі показники за мотиваційно-ціннісним критерієм, а також «розуміння ролі студентського активу у лідерстві-служінні» (23,92 % – 61 особа) та «референтність» (23,16 % – 60 осіб). За показниками «обізнаність щодо лідерства» та «вміння командної взаємодії» відбулись найменші зміни в експериментальній групі.

Кількісно-якісна інтерпретація результатів експерименту довела позитивну динаміку за показниками досліджуваних критеріїв розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Таблиця

Динаміка рівнів розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі

Рівні розвитку	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	На констатувальному етапі експерименту		На контрольному етапі експерименту			На констатувальному етапі експерименту		На контрольному етапі експерименту		
Величина	Абс.	%	Абс.	%	%	Абс.	%	Абс.	%	%
Проактивний	39	15,29	102	40,00	+ 24,70	40	15,44	53	20,46	+ 5,01
Активний	138	54,11	139	54,50	+ 0,39	142	54,82	145	55,98	+ 1,15
Реактивний	78	30,58	14	5,49	- 25,09	77	29,72	61	23,55	- 6,17

Одержані результати підтвердили наявність суттєвої відмінності в динаміці розвитку лідерського потенціалу студентського активу на користь експериментальної групи, що підтверджує ефективність запропонованих соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі та відповідного змістово-методичного забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та практичне розв'язання наукової проблеми розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. Результати проведеного дослідження засвідчили розв'язання поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. На основі узагальнення та систематизації вітчизняних та зарубіжних підходів до сутності понять «потенціал особистості», «лідер», «лідерство», теорій та концепцій лідерства визначено лідерський потенціал особистості як систему ресурсів та можливостей особистості, реалізація яких у конкретній ситуації слугуватиме прийняттю особистості групою як лідера.

Виокремлено компоненти, внутрішні та зовнішні складові лідерського потенціалу особистості: змістовий (лідерські знання, бачення спільної мети; авторитет, емоційний статус), аксіологічний (цінність лідерства, прийняття корпоративних цінностей; лідерська позиція, орієнтація на групу), операційний

(здібності, досвід; лідерська поведінка, організаторські вміння).

2. Здійснено характеристику студентського активу як складової університетського середовища. Визначено університетське середовище як сукупність суб'єктів, від успішної взаємодії яких залежить ефективно навчання, виховання та розвиток особистості студента у процесі професійного становлення. Розроблено структуру університетського середовища на засадах суб'єктного підходу, у складі якої суб'єктом самоорганізації студентів є студентський актив.

Доведено, що студентський актив складають представники студентського самоврядування та соціально активні студенти. Встановлено, що студентський актив є суб'єктом університетського середовища, який уособлює цінності та прагнення студентів під час активного вирішення ними соціально значущих завдань. Описано мету, завдання, функції та принципи діяльності студентського активу; розроблено функціональну структуру студентського активу в університетському середовищі.

Визначено розвиток лідерського потенціалу студентського активу як цілеспрямовану, системно організовану діяльність в університетському середовищі, що сприяє якісним та кількісним змінам за усіма критеріями та показниками розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

3. Обґрунтовано критерії та показники розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі: когнітивний (обізнаність щодо лідерства, знання про лідерські якості, розуміння ролі студентського активу у лідерстві-служінні); мотиваційно-ціннісний (усвідомлення лідерства як цінності, мотивація до лідерства-служіння, налаштування на позитивний результат); діяльнісний (лідерська поведінка, вміння командної взаємодії, здатність генерувати нові ідеї); рефлексивний (референтність, самоаналіз лідерської діяльності). Визначено та схарактеризовано реактивний, активний та проактивний рівні розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

4. Визначено соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі та шляхи їх упровадження: сповідування цінності лідерства в університетському середовищі (розвиток лідерства-служіння як складової корпоративної культури університету; спрямування суб'єктів соціально-виховної роботи на розвиток лідерського потенціалу студентського активу; налагодження партнерської взаємодії між адміністрацією, викладачами та студентами); впровадження комплексної програми розвитку лідерського потенціалу студентського активу (розробка та впровадження низки форм соціально-педагогічної роботи з розвитку лідерського потенціалу різних груп студентського активу; індивідуальна робота з розвитку лідерського потенціалу для студентського активу); стимулювання студентського активу до різних видів суспільно корисної діяльності (популяризація суспільно корисної діяльності в університетському середовищі на засадах лідерства-служіння; впровадження різних форм мотивування студентів; підтримка та заохочення суспільно корисних студентських ініціатив; співпраця зі студентами інших ВНЗ та членами різних соціальних інституцій).

5. Розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. Воно визначено як сукупність напрямків діяльності, форм та методів розвитку лідерського

потенціалу, цілеспрямоване, системно організоване впровадження яких сприятиме реалізації соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу.

Його складають програма «Майстерня лідерства-служіння», «Портфоліо лідера», навчальний курс «Лідерство у студентському середовищі», проект «Концепції розвитку університетського середовища на засадах лідерства-служіння». різноманітні форми роботи зі студентським активом (студентський клуб, тренінг, соціальна рекламна кампанія, фестиваль, конкурс, флешмоб, монстрація, квест, круглий стіл, виставка, вистава, форум-театр, брейн-ринг, майстер-клас, пікнік, вечірка) та суб'єктами соціально-виховної роботи університету (воркшоп, навчально-практичний семінар, методичні посиденьки, екскурсія, інтелектуальна гра, скриня побажань, тематичний день, диванник).

Здійснено експериментальну перевірку соціально-педагогічних умов розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. Результати контрольного зрізу зафіксували наявність суттєвої відмінності між контрольною та експериментальною групами. Узагальнення даних за усіма критеріями (когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісним, рефлексивним) розвитку лідерського потенціалу студентського активу свідчать про високу динаміку як проактивного, так і реактивного рівнів у студентів експериментальної групи. У контрольній групі кількість студентів на кожному рівні залишилась майже незмінною.

Проблема розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі не вичерпується проведеним дисертаційним дослідженням. Перспективними напрямками вивчення означеної проблеми можуть бути: розвиток лідерського потенціалу студентів у волонтерській діяльності; технології популяризації лідерства-служіння в освітньому просторі; формування окремих фахових компетентностей студентів на засадах лідерства-служіння.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Волківська Д.А. Лідерство як предмет сучасного наукового пізнання / Д.А. Волківська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 40 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. – С. 360–365.

2. Волківська Д.А. Сучасні трактування поняття «лідер» / Д. А. Волківська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 3. – С. 78–84.

3. Волківська Д.А. Сучасні підходи до визначення лідерства / Д. А. Волківська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 115. Серія: Педагогічні науки / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2014. – С. 45–47.

4. Волківська Д.А. Наукові підходи до розуміння потенціалу особистості / Д.А. Волківська // Педагогіка вищої та середньої школи : Збірник наукових праць

/за заг. ред. доктора пед. наук, професора З.П. Бакум. – Кривий Ріг : КДПУ, 2014. – Вип. 42. – С. 230 – 234.

5. Волківська Д.А. Критерії та показники розвитку лідерського потенціалу студентського активу / Д. А. Волківська // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – №4. – С.151–155.

6. Волківська Д.А. Сучасний стан розвитку лідерського потенціалу студентського активу університетів України / Д.А. Волківська // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. – Кременчук: КрНУ, 2016. – Випуск 2 (97) частина 1. – С. 40–45.

7. Волківська Д.А. Соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу університету / Д.А. Волківська // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXVI. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори – 2006, 2016. – С. 27–36.

8. Волковская Д.А. Комплексная методика оценки уровня развития лидерского потенциала студенческого актива университета / Д.А. Волковская // Modern Science – Moderní věda – Praha. – Ceska republika, Nemoros, 2016. – №1. – С. 70–75.

9. Волківська Д.А. Студентський актив як унікальний феномен університетського середовища / Д.А. Волківська // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. – Warszawa, Polska, №3(7), 2016. – С.15–19.

10. Волківська Д.А. Сутність лідерського потенціалу особистості / Д.А. Волківська // Сучасні тенденції розвитку професійної освіти в європейському просторі: зб. наук. пр. / за заг. ред. С. П. Архипової. – Черкаси : ПП Гордієнко, 2013. – С. 70–77.

11. Волківська Д.А. Лідерство крізь призму ціннісного підходу / Д.А. Волківська // Гуманітарні та суспільні науки: актуальні проблеми і перспективи розвитку. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 14 листопада 2013р.). Частина 1. Історія. Педагогіка. Психологія. – Центр Науково-Практичних Студій, 2013. – С. 20–22.

12. Волківська Д.А. Лідерський потенціал студентського активу університету / Д.А. Волківська // Домінанти студентського самоврядування: захист прав студентів та сприяння якості освіти: матеріали II Міжнародної студентської конференції. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «ПХДПУ ім. Г. Сковороди», 2013. – С. 52–57.

13. Волківська Д.А. Критерії та показники розвитку лідерського потенціалу студентського активу університету / Д.А. Волківська // Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації: Тези доповідей. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – С.54–55.

14. Волківська Д.А. Використання принципів лідерства-служіння у діяльності студентського активу університету / Д.А. Волківська // Матеріали XXI Міжнародної науково-методичної конференції «Управління якістю підготовки фахівців», Одеса, 21–22.04.2016 р. за заг ред. А. В. Коврова, Одеська державна академія будівництва та архітектури, 2016. – С. 81–82.

15. Волківська Д.А. Суб'єктний підхід до структури університетського середовища / Д. А. Волківська // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матер. VI щорічної Всеукр. наук.-практ. конф., 21 квітня 2016 р. / МОН України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Благод. фонд сприян. розв. освіти ім. Б. Грінченка; за заг. ред. Огнев'юка В.О. ; ред-кол.: В.О. Огнев'юк, Н.М. Віннікова, О.В. Дудар та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – С. 9–15.

16. Волківська Д.А. Функціональна структура студентського активу в університетському середовищі / Д.А. Волківська // III Всеукраїнська науково-практична конференція «Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства» : Матеріали конференції – Кременчук: КрНУ, 2016. – С. 10–11.

17. Волківська Д.А. Проблеми розвитку лідерського потенціалу студентського активу університету / Д.А. Волківська // Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика: матеріали регіональної науково-практичної конференції (17 трав. 2016) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків: ФОП Петров В.В., 2016. – С. 35–38.

АНОТАЦІЇ

Волківська Д. А. Розвиток лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. У роботі здійснено теоретико-методичний аналіз проблеми лідерства; розкрито сутність лідерського потенціалу особистості на основі узагальнення та систематизації сучасних наукових підходів. Охарактеризовано студентський актив як складову університетського середовища. Визначено критерії: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний, рефлексивний; показники та рівні розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі: реактивний, активний, проактивний.

Здійснено аналіз стану розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі: сповідування цінності лідерства в університетському середовищі, впровадження комплексної програми розвитку лідерського потенціалу студентського активу, стимулювання студентського активу до різних видів суспільно корисної діяльності. Розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку лідерського потенціалу студентського активу в університетському середовищі.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерський потенціал, студентський актив, університетське середовище, лідерський потенціал студентського активу, соціально-педагогічні умови.

Волковская Д. А. Развитие лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

Диссертационное исследование посвящено проблеме развития лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде. В работе осуществлено теоретико-методический анализ проблемы лидерства; раскрыта сущность лидерского потенциала личности на основе обобщения и систематизации современных научных подходов. Охарактеризовано студенческий актив как составляющую университетской среды. Определены критерии: когнитивный, мотивационно-ценностный, деятельностный, рефлексивный, показатели и уровни развития лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде: реактивный, активный, проактивный.

Осуществлен анализ состояния развития лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде. Обоснованы социально-педагогические условия развития лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде: исповедание ценности лидерства в университетской среде, внедрение комплексной программы развития лидерского потенциала студенческого актива, стимулирование студенческого актива к различным видам общественно полезной деятельности. Разработано содержательно-методическое обеспечение развития лидерского потенциала студенческого актива в университетской среде.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерский потенциал, студенческий актив, лидерский потенциал студенческого актива, социально-педагогические условия.

Volkivska D.A. The development of leader's potential of active students in university community – As manuscript.

Dissertation for the degree of candidate in pedagogical sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The investigation of the dissertation is devoted to the problem of the development of leader's potential of active students in university community. The theoretical and methodological analyses of the problem of leadership are done in this work; the being of leader's potential of personality based on generalization and systematization of modern scientific approaches is demonstrated.

The conception «personality potential» is shown as his or her possibilities that can be realized if there are definite resources and conditions; «leader» – as socially active and highly-trusted personality in group who influences on the lifestyle of the group, has group values, is able to take responsibility for the group and is ready to solve common tasks; «leadership» as a group value that is guaranty of personal development of leader and his or her followers during their interaction in order to reach the common aim. Leader's potential of personality is viewed as a system of his or her resources and possibilities realization of which can help to treat person by the group as a leader. Contents, axiological and operating components and their inner and outer structure are definitely separated in this work.

University community is viewed as a community of subjects on interaction of which effective studying, upbringing and professional evaluation of student depends. There is the structure of university community based on subjective approach and active students are viewed as a kind of self-organization in it.

It is found that active students are the subject of the transformation of the university community that demonstrates the values and wishes of students and social important tasks are realized through their activity. Aims, tasks, functions and principles of the work of active students are described and a functional structure of the work of active students in the university community is developed.

The development of the leader's potential of active students is determined as a purposeful, systematic, organized activity in the university community that contributes to the qualitative and quantitative changes in all criteria and indicators of leader's potential of active students. Cognitive, motivational, valuable, active and reflective criteria, indicators, reactive, active, proactive levels of leader's potential of active students in the university community are demonstrated. The analysis of the development of the leader's potential of active students in the university community is done.

Social-pedagogical conditions of the development of leader's potential of active students in the university community are demonstrated: the practice to value leadership in the university community (development servant leadership as part of the corporate culture of the university; implementation of various forms of servant leadership of the university environment; partnership cooperation between administration, teachers and students;); introduction of the complex programme of the development of leader's potential of active students (the development and implementation of forms of social and educational work of the leadership different groups of active student; individual work, the leadership for active students), encouraging of active students to different kinds of socially useful activity (promotion of socially useful activities in the university environment based on servant leadership; the introduction of various forms of motivating students; support student community service initiatives; students implementation of social projects; establishing of partnership with students of other universities and members of various social institutions.). Content and methodical providing of the development of leader's potential of active students in the university community is developed as a set of activities, forms and methods of the development of leader's potential, focused, systematic and organized implementation of which contributes to realization of the social-pedagogical conditions of the development of leader's potential of active students.

Approbation of content and methodical providing of the development of the leader's potential of active students in the university community is occurred through a variety of methods and organizational forms of work with active students and subjects of social-educational work of the University. The effectiveness of the implemented social-pedagogical conditions is confirmed by the results of the control phase of the experiment.

Key words: leader, leadership, leader's potential, active students, leader's potential of active students, social-pedagogical conditions.